

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Горайнов А.Б., гр. МВ-27

Науковий керівник – д-р екон. наук, проф. **Л.М. Яцун**
Харківський державний університет харчування та торгівлі

Проблема харчування населення завжди відносилась до життєво важливих умов життя людини і в умовах глобалізації туризму стає пріоритетним завданням соціально-економічного розвитку суспільства від якого залежить здоров'я та якість життя населення. Тісний зв'язок організму людини з навколишнім середовищем через їжу проявляється в обміні речовин, енергії та інформації, оптимальність якого залежить від чинників біологічного, екологічного (природного) та соціально-економічного характеру.

Систематизація існуючих науково-методологічних підходів та теорій харчування людини вказує на широку їх різноманітність та протиречивість базових принципів, що вимагає узагальнення цілей та функцій харчування людини з метою цілеспрямованого управління ним. При будь-якій різновидності харчування їжа повинна виконувати всі свої функції в організмі для підтримки їх на адекватному ендо- та екзоєкологічному рівні і забезпечення постійності внутрішнього середовища.

В результаті проведених досліджень відомі теорії та концепції харчування поділено на статичні та динамічні. Статичні моделі харчування описують зміст харчування і базуються на фізіологічних нормах споживання харчових продуктів, але не пояснюють причини відхилення, недотримання раціональних рекомендацій та інших приписів (релігійних, етичних, сімейних) щодо харчування. Динаміку поведінки споживачів описують поведінкові (біхевіоричні) теорії науки управління, які враховують вплив різноманітних за своїм походженням чинників (як раціонально-логічного, статичного, так і психоемоційного, динамічного характеру), що базується на новій парадигмі поглядів на людину як на біо-енерго-інформаційну систему.

Запропоновані методологічні підходи до харчування з позицій психосоматики, як науки, що поєднує психологічні та фізіологічні методи регламентації харчування, спрямовані на встановлення балансу між психо-відчуттєвими та фізіологічними функціями. Природа людини інтегральна і має два аспекти – жорстко детермінований і випадково-імовірнісний (упорядкований і спонтанний). Випадкові моменти зумовлені безліччю потенційних можливостей, а тверда

детермінація задана генетичним і соціальним кодами, що програмують розвиток і поведінку людини та пояснюють спонтанне відношення до харчування і вибір його форм.

Застосування діалектичного підходу показує, що поряд із еволюцією самої людини розвивались її потреби у харчуванні та форми задоволення цих потреб. Способи виробництва готової їжі виникають та розвиваються в тісній взаємодії з матеріальними умовами життя суспільства, залежать від рівня розвитку цивілізації і виступають у формі індивідуально-організованого її виробництва і споживання в домашніх умовах та суспільно-організованого (усуспільненого) виробництва, яке здійснюється в масових розмірах в аграрному секторі, харчовій промисловості, продовольчій торгівлі, підприємствах ресторанного господарства та в туризмі.

Сучасний стан споживання основних продуктів харчування населенням характеризується значним зменшенням обсягів та погіршенням структури забезпечення продовольством і являє собою реальну загрозу здоров'ю нації, продовольчій та національній безпеці держави. За останні десятиріччя середньодушкове споживання основних продуктів харчування зменшилось в 1,5-2 рази і по найбільш цінним продуктам впало нижче гранично допустимого рівня, суттєво погіршилась структура харчування, зросли ціни.

Існуючі теорії та практичні форми організації харчування відображують та охоплюють статичні, переважно фізіологічні, потреби людини в харчуванні, передбачаючи їх стійкість в часі, що часто унеможливує побудову адекватних моделей попиту населення на продукти та послуги харчування. Окрім статичних органам управління та підприємствам-організаторам харчування необхідно враховувати динамічні характеристики, зміну потреб людини у харчуванні та класифікувати за характером їх походження на біогенні, психофізіологічні, соціогенні, економічні та вищі творчі.

На відміну від попередніх науково-практичних підходів до управління продовольчим комплексом, доцільно перейти від позиції виробництва продовольства як початкового ланцюга в системі харчування до кінцевої стадії – безпосереднього споживання продуктів та послуг харчування споживачем, що принципово змінює теоретико-методологічні та практичні підходи до планування та управління харчуванням населення, як функції сім'ї та суспільства. При цьому сукупність всіх виробництв та видів економічної діяльності різних форм власності доцільно поєднати в одну дефініцію, яка ставить за мету забезпечення кінцевих потреб споживача в продуктах та послугах харчування і запровадити термін «сфера харчування» – як сукупність

різноманітних за організаційно-правовою формою та диверсифікованих за видами діяльності підприємств, корпорацій та підприємств, котрі виконують функції вирощування продовольчої сировини, її переробки в харчові продукти, реалізації продовольчих товарів, приготування страв та організації їх споживання. До сфери харчування доцільно включити і домогосподарства, котрі є як об'єктами ринкових відносин, так і господарюючими суб'єктами та одночасно виконують функції виробничих і споживаючих систем.

В сучасних умовах харчування населення знаходиться під впливом глобалізаційних процесів, які сприяють становленню універсалізму в існуванні людства та віддзеркалюють зростання ступеня пов'язаності суб'єктів світової спільноти за різними напрямками життєдіяльності - в економічній, політичній, екологічній, культурній, комунікаційній сферах тощо. В результаті досліджень встановлено, що у сфері харчування глобалізація має характер незамкнених циклів, тобто характер соціальних хвиль, наявність яких віддзеркалює двоїсту природу суспільних змін – співвідношення поступовості та циклічності. Хвилеподібність процесу глобалізації зумовлена його суперечливістю, котра відбиває взаємодію двох протилежних тенденцій – зближення суб'єктів світової спільноти та їхньої конфронтації. В сучасному світі ця взаємодія ґрунтується на поєднанні інтеграційних процесів та збереженням країнами і народами їх самобутності й самостійності у різних сферах, включаючи харчування, а також туризм.

Диверсифікація світового продовольчого ринку йде досить активно, - зростає частка екологічно чистих продуктів та продуктів з високою долею доданої вартості, а також функціональних продуктів та продуктів швидкого приготування. Виник новий сегмент ринку – продукти генномодифікованої технології із наперед заданими властивостями. Проведені дослідження свідчать, що сьогодні вся виробничо-економічна система країни, в тому числі і сектори сфери харчування, з управлінської точки зору є переважно об'єктами глобалізації, а не її активними суб'єктами, до чого треба прагнути. Для подолання цієї ситуації визначено пріоритети внутрішньої та національної зовнішньої політики у сфері продовольства.

Запропоновані нами методологічні підходи до оцінки наслідків глобалізації на рівні галузей та секторів сфери харчування і можливого їх впливу на інші об'єкти економічних відносин доцільно розглядати на макро-, мезо- та мікрорівні управління. В результаті досліджень встановлено, що галузь зі стабільним перевищенням експорту над імпортом отримує позитивні наслідки від міжнародної інтеграції, а

галузь зі зворотнім співвідношенням міжнародних торговельних угод – негативні, що дає можливість прогнозувати перспективи функціонування сфери харчування та пов'язаних з нею галузей з урахуванням туристичних потоків.

Як показують дослідження, в ході прийняття управлінських рішень стосовно харчування фахівці, опираючись на власний досвід та традиції, напрацювали різні прийоми соціально-економічного експертного аналізу, які виникають, практично обробляються та отримують форму канонів харчової поведінки споживачів та суб'єктів господарювання і на основі отриманої інформації розраховується можливість використання уже відомих стандартних прийомів і правил поведінки стосовно конкретної економічної ситуації, певних ознак та характеристик.

Застосування відомих в економіці методів статистичного, порівняльного, функціонального, балансового аналізу, теорії граничних станів та економіко-математичного моделювання дозволило виявити певні особливості та закономірності розвитку сфери харчування в Україні та запропонувати методологічні і практичні підходи до кількісного виміру соціально-економічних явищ у цій сфері, зокрема використання балансових матриць виробництва, реалізації та споживання продуктів і послуг харчування для різних господарських та економічних систем.

Сферу харчування, включаючи сільське господарство, харчову промисловість, торгівлю та ресторанне господарство регіону, слід розглядати як єдину територіально-галузеву специфічну природно-соціально-економічну систему, що характеризується цілісністю, узгодженістю та збалансованістю відтворювального процесу і управління. Запропоновано розробляти регіональні стратегії розвитку сфери харчування та туризму, виходячи із зацікавленості регіонів у активній соціально-економічній політиці.

Оскільки механізм управління формується здебільшого державними інституціями на макрорівні, поглиблюється на мезорівні галузевими відомствами, конкретизується на регіональному рівні місцевими органами самоврядування, а реалізується на мікрорівні підприємствами, то для сфери харчування управління носить ієрархічний характер і має поєднувати всі рівні. Рішення людини стосовно харчування формуються під впливом неформальних інститутів – свідомості, виховання, цінностей, особистих смаків, традицій, характеру, тому пропонується механізм управління харчуванням населення доповнити такими складовими як глобальне

середовище, громадянська думка, сімейні цінності, етнічні характеристики та особисті якості людини.

Зважаючи на масштабність та багатогранність сфери харчування при формуванні механізму управління потрібно узгодити інтереси всіх елементів домашніх та позадомашніх форм харчування, які разом уявляють зовнішнє оточення та формують особисті потреби людини, її попит, індивідуальну харчову поведінку та внутрішні мотиви і чинники. З цих позицій сфера харчування уявлятиме собою інтеграл внутрішнього психологічного середовища людини та зовнішніх чинників природного, соціального та економічного характеру. Внутрішні чинники формують індивідуальну харчову поведінку людини і визначаються механізмом самоуправління (самоменеджменту), як свідомо-емоційного ставлення людини до задоволення власних потреб у продуктах та послугах харчування. Зовнішні умови утворюють складний конгломерат ситуацій, факторів та обставин синергетичного характеру, які потребують синтезу та цілісного сприйняття чинників природного, соціального та економічного характеру.

Стратегічним завданням формування дієвого механізму управління харчуванням населення видається такий методологічний підхід, який би поєднував механізм самоуправління індивідуальною харчовою поведінкою людини та механізм управління поведінкою індивідуальних та суспільних господарських систем-організаторів харчування з метою забезпечення балансу попиту та пропозиції в продуктах та послугах харчування на основі структурно-функціонального синтезу всіх елементів управління.

Практично механізм управління втіленням в життя пріоритетів природовідповідного харчування слід реалізувати через систему галузевих та регіональних програм розвитку сфери харчування, які визначають напрями, обсяги виробництва, реалізації та організації споживання товарів та послуг харчування, засобів на наукові дослідження, а також систему економічних пільг для стимулювання соціально-екологічної діяльності господарських систем сфери харчування. Проекти таких програм та методика їх формування в системі соціально-економічного розвитку регіонів та регіональних стратегій розвитку туризму нами обґрунтовано.

Виконання найважливішого стратегічного завдання галузей сфери харчування по задоволенню фізіологічних потреб населення та туристів у високоякісних і безпечних продуктах та послугах харчування можливе за корінної реконструкції підприємств, основаної на досягненнях сучасної науки і техніки, створення нових технологій.